

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Фінансові ресурси державного пенсійного страхування

Студентки 2 курсу, 4м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Крецу Аліни
Степанівни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	6
1.1. Сутність та принципи реалізації державного пенсійного страхування	6
1.2. Механізм формування фінансових ресурсів державного пенсійного страхування	13
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАТКІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	318
2.1. Нормативно – правові основи реалізації державного пенсійного страхування	18
2.2. Аналіз розвитку фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду	22
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	33
3.1. Міжнародний досвід реалізації державного пенсійного страхування	33
3.2. Розвиток механізму формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування	40
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

У кожній країні пенсійне страхування – це невід’ємна складова державної соціальної політики, що значною мірою характеризує виконання державою свого соціального призначення та в значній мірі обумовлює рівень стабільності в суспільстві. Пенсійні системи усіх країн світу перебувають у стані постійного реформування, що зумовлено необхідністю вирішення проблем, які виникають внаслідок існування низки протиріч у теорії та практиці соціального захисту населення, незбалансованістю розвитку головних інститутів та ресурсних сфер суспільства, змінами соціально-демографічної структури населення.

Сучасний розвиток ринкових відносин і євроінтеграційних процесів в Україні викликають нагальну необхідність реформування пенсійної системи, яка передбачає надійний соціальний захист населення та належне пенсійне забезпечення. Сьогоднішній стан пенсійної системи можна вважати кризовим: пенсія не убезпечує від бідності; значна тінізація доходів населення; система є соціально несправедливою; Пенсійний фонд України продовжує отримувати значні дотації з бюджету. Для перебудови вітчизняної пенсійної системи необхідно реформувати солідарну систему, створити накопичувальну та сприяти розвитку добровільного пенсійного забезпечення. Проблема реформування пенсійного забезпечення України відображена у працях багатьох науковців, серед яких: Чугунов І.Я., Насібова О.В., Кириленко О.П., Малиняк Б.С., Лібанова Е.М., В. Гесць, В. Гордієнко, В. Дем’янишин, Ю. Драбкіна, Б. Зайчук, С. Злупко, В. Колбун, Л. Ларіонова та інші. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, багато питань, зокрема, виявлення проблем, які гальмують розвиток реформування пенсійного забезпечення України в сучасних реаліях на фоні економічної та соціально-демографічної кризи, залишаються недостатньо вивченими, що потребує подальших досліджень та нових підходів у цій сфері фінансової науки.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних та практичних засад формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування, розробці перспективних напрямів вдосконалення механізму фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду.

Відповідно до мети у роботі було поставлено і вирішено такі завдання:

- обґрунтувати теоретичні засади державного пенсійного страхування, визначити його сутність та принципи реалізації;
- розкрити механізм формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування;
- здійснити огляд нормативно-правових основ реалізації державного пенсійного страхування;
- проаналізувати стан фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України;
- визначити можливості імплементації міжнародного досвіду пенсійного страхування у вітчизняну практику;
- обґрунтувати перспективи подальшого розвитку механізму формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування.

Об'єктом дослідження є система державного пенсійного страхування.

Предметом дослідження є механізм формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування в Україні.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано сукупність загальних та спеціальних методів і підходів: теоретичного узагальнення, систематизації, історично-логічний метод, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, моделювання, економіко-математичні, статистичні методи та ін.

Основою інформаційної бази дослідження є нормативно-правові акти з питань пенсійного страхування; статистичні матеріали Пенсійного фонду

України, Державної служби статистики України, а також монографії та наукові статті вітчизняних і зарубіжних авторів.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (55 джерел) та додатків. Повний обсяг випускної кваліфікаційної роботи – 61 сторінка, 3 додатки на 3-х сторінках.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дослідженні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення механізмів державного управління системою пенсійного страхування населення можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях та практичній роботі державних органів влади.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Сутність та принципи реалізації державного пенсійного страхування

Стратегічними цілями соціальної політики держави є досягнення відчутного поліпшення матеріального добробуту і умов життя людей, забезпечення права на соціальний захист, у тому числі і пенсійне забезпечення.

Ключовою складовою соціальної політики населення є пенсійна політика як базова й одна з найважливіших соціальних гарантій стабільного розвитку суспільства, оскільки вона торкається інтересів працездатного і непрацездатного населення. Тому, з одного боку, ми її розглядаємо як особливу складову механізмів реалізації соціальної функції держави, а з іншого – як спосіб задоволення матеріальних потреб окремих категорій населення, у яких з причин наявності соціальних ризиків відсутні джерела матеріального забезпечення. Пенсійна політика як складова соціальної політики держави реалізується через систему пенсійного забезпечення. С.В.Шишкін [48, с. 295] визначає пенсійне забезпечення як систему інститутів, спрямованих на мінімізацію наслідків зміни матеріального становища працюючих і інших категорій громадян унаслідок настання старості, інвалідності, втрати годувальника. Система пенсійного забезпечення – це комплекс інститутів, відносин, та механізмів, за допомогою яких здійснюється формування фінансових ресурсів та створення відповідних умови для їх розподілу серед непрацездатного населення (пенсіонерів) [22, с. 74]. Вона знаходиться під впливом пенсійної політики як складової соціальної і фінансово-економічної політики держави. У цьому контексті пенсійну політику слід трактувати як комплекс фінансових, соціально-економічних і організаційно-правових заходів, що здійснює

держава через свої інституції у межах наданих їй повноважень з метою підтримки встановлених законом соціальних гарантій і стандартів соціального забезпечення громадян, які втратили працездатність з віком, у зв'язку з інвалідністю чи втратою годувальника.

Чугунов І.Я. та Насібова О.В. зазначають: «... система пенсійного забезпечення як складова соціального захисту населення зародилась досить давно. Еволюція суспільного розвитку та фінансових відносин привели до виокремлення пенсійного захисту населення у вагомому фінансову складову, що стало одним із дієвих інструментів стимулювання людського капіталу та вагомим економічним чинником, який містить інвестиційну складову зростання» [1]. Необхідність проведення пенсійної реформи в Україні зумовлена: несприятливими демографічними тенденціями, старінням та депопуляцією населення країни; системними недоліками солідарної системи пенсійного забезпечення (соціальна несправедливість, значний розрив між максимальними і мінімальними розмірами пенсій); незбалансованістю бюджету Пенсійного фонду України. У процесі реформування пенсійної системи більшість країн покладають наступні критерії її ефективності: надійність, фінансова стійкість, достатність, соціальна справедливість тощо. Несприятлива демографічна ситуація в державі в комплексі з соціальними, економічними та політичними ризиками остаточно підтвердили невідповідність розподільчої пенсійної системи цим вимогам та засвідчили необхідність пошуку нових інститутів соціального захисту громадян [2]. Отже, зважаючи на це, проблема реформування системи пенсійного забезпечення на фоні сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку набуває все більшої актуальності.

З приводу ефективності функціонування пенсійної системи України в умовах її реформування вітчизняні вчені мають неоднозначне ставлення. Так, Лібанова Е.М. зазначає: «Система пенсійного забезпечення залишається соціально несправедливою - як за професійною, так і за гендерною ознакою. В Україні традиційно зарплата працівників бюджетної сфери не перевищує

70% від зарплати працівників промисловості. В результаті пенсії колишніх вчителів, лікарів, працівників культури зі стажем більше 40 років ледь перевищують мінімальні. У той же час деякі пенсіонери - і не завжди ті, у кого є виняткові заслуги перед Україною, - отримують пенсії у кілька тисяч гривень. Дуже низькими залишаються пенсії у жінок» [5]. Якщо говорити про інші проблеми пенсійного забезпечення, то на думку Кукурудз О.М.: «В існуючому пенсійному забезпеченні принцип страхування реалізується не повною мірою і, по суті, має адміністративно-розподільчий характер та не забезпечує залежності розміру пенсій від розміру сплачених внесків. Також не забезпечується взаємозв'язок між трудовою діяльністю працівника і розміром його пенсії, відсутня зацікавленість працівника у формуванні пенсійного бюджету» [6].

Принципи, на основі яких в сучасних умовах має будуватися система пенсійного забезпечення України, та зміст самих цих принципів потребують детального аналізу та осмислення.

Вважаємо, що в сучасних умовах пенсійне забезпечення має будуватися на таких принципах:

1) принцип загальності пенсійного забезпечення. Цей принцип означає, що право на пенсійне забезпечення має загальне коло осіб та законодавством не передбачене будь-яких обмежень у праві на отримання пенсійного забезпечення за ознаками раси, статі, політичних поглядів, релігійних чи інших переконань, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками. Загальність пенсійного забезпечення проявляється і у наданні громадянам матеріального забезпечення в разі повної або часткової втрати працездатності незалежно від її причин (віку, хвороби, трудового каліцтва чи професійного захворювання).

2) принцип доступності умов виникнення права на пенсійне забезпечення. Як відомо, пенсійний вік в Україні до недавнього часу був одним з найнижчих серед інших держав.

Вимоги до тривалості страхового стажу для виникнення права на різні види пенсійного забезпечення були також доступними. Разом з тим, у зв'язку з проведенням пенсійної реформи та прийняттям Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»⁸, згідно якого для призначення пенсії за віком у повному обсязі українське законодавство вимагає наявності 35 років страхового стажу для чоловіків та 30 років такого стажу у жінок, що з нашого погляду негативно впливає на реалізацію принципу доступності. Законодавчі зміни негативно вплинули на реалізацію принципу доступності також при наявності спеціального страхового стажу та на виникнення права на пенсію по інвалідності, де пенсійний стаж зріс майже втричі.

3) принцип багатоманітності видів пенсійного забезпечення. Він полягає у тому, що пенсійну систему України складає як загальнообов'язкове державне, так і добровільне недержавне пенсійне забезпечення. В солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування передбачено виплату таких страхових пенсій: за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника. Виплачується також державна пенсія — пенсія за вислугу років. Для певних категорій осіб, визначених законом, може призначатися додаткова пенсія — за особливі заслуги перед Україною. У загальнообов'язковій накопичувальній пенсійній системі передбачаються довічна пенсія з установленими періодом, довічна обумовлена пенсія, довічна пенсія подружжя, одноразова виплата.

4) принцип диференціації умов пенсійного забезпечення. Щодо цього принципу, то можна погодитися із М.Д. Бойко, який пояснює, що цей принцип полягає в тому, що умови призначення пенсійного забезпечення неоднакові і залежать від певних підстав: а) від статі (зниження жінкам віку і стажу роботи); б) виду, сфери, характеру і умов трудової діяльності та її тривалості (пенсії за віком на пільгових умовах працівникам, які працювали за Списком № 1 та № 2, пенсії за вислугу років); в) причини настання інвалідності чи смерті (настання інвалідності чи смерті особи внаслідок

трудового каліцтва, професійного захворювання); г) правового статусу особи (передбачені різні вимоги до пенсійно-го віку та страхового стажу для осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, учасникам та інвалідам війни, членам сімей загиблих військовослужбовців, багатодітним матерям, інвалідам по зору I групи та деяким іншим особам). Розміри пенсійного забезпечення також диференціюються залежно від: а) виду, сфери і характеру діяльності (деяким категоріям працівників передбачається підвищений розмір пенсій); б) тривалості страхового стажу (вслугу років); в) розміру заробітку, з якого нараховується пенсія; г) тяжкості інвалідності; д) суми внесків до Накопичувального фонду та недержавних пенсійних фондів та деяких інших обставин. Неоднаковий і порядок призначення пенсійного забезпечення, оскільки крім порядку, визначеного законом для загального кола осіб, для окремих категорій осіб спеціальними законами передбачений особливий порядок призначення пенсій (наприклад, для державних службовців, для військовослужбовців, народних депутатів, суддів, працівників прокуратури, МВС та інших категорій працівників).

5) принцип права вибору пенсійного забезпечення. Українським законодавством передбачається, що у разі, якщо особа одночасно має право на декілька видів пенсій, то вона має право обрати та отримувати лише один вид пенсії. Тобто, в кожному із трьох рівнів системи пенсійного забезпечення застрахована особа може отримувати по одному виду пенсії.

б) принцип надання пенсійного забезпечення на рівні не нижче від прожиткового мінімуму. Цей принцип впливає із положень ч. 3 ст. 46 Конституції України, де зазначено, що пенсії, інші види соціальних виплат і допомог, що є основним джерелом існування, повинні забезпечувати рівень життя, не нижче від прожиткового мінімуму, встановленого законом, а також ст.28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», відповідно до якої мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили

працевдатність. Проте, законодавчі акти не закріплюють такої норми стосовно пенсії по інвалідності та пенсії у зв'язку із втратою годувальника.

7) принцип здійснення пенсійного забезпечення на основі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного страхування. Пенсійне законодавство України передбачає, що право на пенсійне забезпечення мають лише ті особи, які застраховані в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення. Також чітко встановлений перелік осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та тих осіб, які можуть на добровільних засадах приймати участь у цьому страхуванні. При цьому, особа має не лише підлягати пенсійному страхуванню, а і сплачувати чи за неї мають сплачуватися страхові внески, оскільки пенсійне забезпечення здійснюється лише за умови сплати страхових внесків та наявності, як правило, страхового стажу пен свої тривалості.

8) принцип охорони та захисту прав громадян на пенсійне забезпечення. Цей принцип знаходить відображення в багатьох вітчизняних нормативно-правових актах. Так, він закріплений у ст. 46 Конституції України, відповідно до якої держава гарантує пенсійне забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працевдатності, втрати годувальника, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел пенсійного забезпечення на рівні, що не може бути нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

В той же час принципи реалізації пенсійного страхування в умовах проведення реформи пенсійної системи можуть бути наступними (рис.1.1.).

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Соціальна справедливість, прийнятність, розуміння та підтримка реформи широкими верствами населення

Свобода вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій бодробут у старості

Економічна обґрунтованість та фінансова спроможність стійкості пенсійної системи

Сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни

Захищеність від політичних ризиків

Рис.1.1. Принципи реалізації процесу реформування пенсійної системи України

Таким чином, зміст системи державного пенсійного страхування полягає в тому, що вона повинна забезпечувати громадян реальним, надійним, постійним та достойним доходом у старості, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, який відповідав би особистому внеску кожної людини протягом її періоду економічної активності. Але на сучасному етапі свого розвитку система пенсійного забезпечення в Україні не відповідає цим вимогам. Такий стан справ вказує на необхідність подальшого розвитку пенсійної реформи, впровадження заходів щодо вдосконалення структури та механізму функціонування державної політики пенсійного забезпечення.

1.2. Механізм формування фінансових ресурсів державного пенсійного страхування

Формування державної пенсійної системи є результатом суспільної угоди з метою здійснення ефективної соціальної політики держави у сфері пенсійного забезпечення громадян, особливості якої визначені впливом політичних, економічних, соціальних чинників, а також національного менталітету та культурних поглядів і звичаїв суспільства. Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV та «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-IV розпочато впровадження з 1 січня 2004 р. пенсійної реформи, зміст якої полягає у запровадженні трирівневої пенсійної системи: – перший рівень – солідарна система, що базується на засадах солідарності й субсидування, а також здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України;

– другий рівень – накопичувальна система державного пенсійного страхування, що передбачає накопичення частини обов'язкових внесків (до 7% заробітної плати працівника) в єдиному Накопичувальному фонді й їх обліку на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян;

– третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян і роботодавців у формуванні пенсійних нагромаджень. Однак фактичне провадження пенсійної реформи за запропонованим механізмом гальмується насамперед внаслідок сталої недовіри суспільства до недержавних фондів фінансових ресурсів. Тому основне навантаження щодо фінансового забезпечення пенсійних виплат несе Пенсійний фонд України.

Чинним законодавством України встановлено розмежування джерел фінансування пенсійних виплат за різними пенсійними програмами. Зважаючи на це, джерелами формування ресурсів ПФУ є власні надходження фонду, кошти державного бюджету України, кошти фондів державного

соціального страхування. Найбільш потужним джерелом формування ресурсів Пенсійного фонду України до 2016 р. були:

- власні надходження, які складаються із суми єдиного соціального внеску, розподіленої на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- кошти, сплачені банками за користування тимчасово вільними коштами ПФУ;
- кошти на виплату різниці в пенсійному забезпеченні наукових працівників, що відшкодовується коштами державних небюджетних і недержавних підприємств та установ;
- кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій працівникам, зайнятим на роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці;
- кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій працівникам, зайнятим повний робочий день на інших роботах зі шкідливими та важкими умовами праці;
- кошти на виплату пенсій іноземним пенсіонерам, які проживають на території України тощо.

До 2016 р. головним складником власних надходжень Пенсійного фонду України була частка єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне страхування (ЄСВ), розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. З 1 січня 2016 р. з метою зниження податкового навантаження на суб'єктів господарювання розмір ставки ЄСВ для роботодавців знижено майже вдвічі – до 22% (середній розмір ЄСВ у 2015 р. становив 38,79%). Крім того, скасовано утримання ЄСВ із заробітної плати працівників та інших доходів. Очікувалося, що такий захід щодо зменшення фіскального тиску на платників податків сприятиме виведенню заробітних плат «з тіні» та матиме наслідком збільшення бази оподаткування, що дасть змогу отримувати надходження ЄСВ на достатньому рівні.

Обов'язкові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб є основним джерелом доходів Пенсійного фонду України і становлять близько 80 % їх обсягу. В Україні на протязі 2005-2018 рр. відбувались зміни тарифів для роботодавців (табл.1.1).

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – єдиний внесок) - консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [53].

Таблиця 1.1.

Страхові тарифи для роботодавців на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні у 2005-2018 рр.

Роки	Соціальне страхування на випадок безробіття	Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	Пенсійне страхування	Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві	Разом
Тарифи для роботодавців (у відсотках)					
2005	1,6	2,9	32,3	1,73	38,53
2006	1,3	2,9	31,8	1,5	37,5
2007	1,3	1,5	33,2	1,5	37,5
2008	1,3	1,5	33,2	1,51	37,51
2009	до 13.01.09 - 1,3 з 13.01.09 - 1,6	до 13.01.09 - 1,5 з 13.01.09 - 1,4	33,2	1,4 1	37,61
2010	1,6	1,4	33,2	1,41	37,61
2011-2015	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				36,3 -49,7
2016-2018	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				22

Слід відмітити, що протягом 2005-2018 років відбувались також зміни тарифів на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і для найманих працівників (табл.1.2).

Розмір єдиного внеску для кожної категорії платників та пропорції його розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування встановлюються з урахуванням того, що вони повинні забезпечувати застрахованим особам страхові виплати і соціальні послуги, передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; фінансування заходів, спрямованих на профілактику страхових випадків; створення резерву коштів для забезпечення страхових виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам; покриття адміністративних витрат із забезпечення функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування [53].

Таблиця 1.2.

Страхові тарифи для найманих працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні у 2005-2018 рр.

Роки	Соціальне страхування на випадок безробіття	Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	Пенсійне страхування	Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві	Разом
Тарифи для найманих працівників (у відсотках)					
2005	0,5	0,5 від з/п до прожит. мін. 1,0 від з/п вище прожит. мін.	1,0 від з/п до 150 грн. 2,0 від з/п вище 150 грн.	-	2,0 від з/п до 150 грн 3,0 від з/п вище 150 грн 3,5 від з/п вище прожит. мін.
2006	0,5	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2006 років	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2006 років	-	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2006 років
2007	0,5	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2007 років	0,5 від з/п до прож. мін 2,0 від з/п вище прож. мін	-	1,5 від з/п до прож. мін. 3,5 від з/п вище прожит. мін
2008	0,5	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2008 років	2	-	3,0 від з/п до прож. мін. 3,5 від з/п вище прожит. мін

2009	до 13.01.09 - 0,5 з 13.01.09 - 0,6	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005-2009 років	2	-	3,1 від з/п до прож. мін. 3,6 від з/п. вище прожит. мін
2010	0,6	розмір страхових внесків однаковий протягом 2005 - 2010 років	2	-	розмір страхових внесків однаковий протягом 2009-2010 років
2011 - 2015	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				3,6
2016-2018	єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування				-

Єдиний внесок до 2016 року встановлювався у відсотках до визначеної Законом № 2464-VI бази нарахування єдиного внеску відповідно до класів професійного ризику виробництва до яких віднесено платників, з урахуванням видів їх економічної діяльності. У вказаному Законі було наведено 67 класів професійного ризику виробництва, та ставка внеску для роботодавців відповідно становила від 36,76% для першого класу до 49,7% для 67 класу професійного ризику виробництва. Для бюджетних установ єдиний внесок встановлювався у розмірі 36,3 % визначеної бази нарахування. З 2011 року для працівників, які працюють на підприємствах або у фізичних осіб було встановлено ставку єдиного соціального внеску 3,6%.

З 2016 року в Україні встановлено єдину ставку для роботодавців – 22%. Єдиний внесок не входить до системи оподаткування. При визначенні розміру єдиного соціального внеску для роботодавців враховуються кошти на чотири існуючі види соціального страхування, для найманих осіб – на три види страхування (крім страхування від нещасних випадків), які розподіляються між відповідними фондами.

Таким чином, система пенсійного захисту – сукупність соціально-економічних елементів для регулювання фінансових відносин між суб'єктами пенсійної системи, спрямованих на захист доходів громадян від впливу ризиків у сфері пенсійного забезпечення.

РОЗДІЛ 2

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАТКІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

2.1. Нормативно – правові основи реалізації державного пенсійного страхування

Правовою основою функціонування пенсійних фондів в Україні є Конституція України, Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” [3], Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” [4]. Окрім того, наразі пенсійне забезпечення населення України регламентується значною кількістю законів України, що зумовлено наявністю пільгових категорій пенсіонерів та осіб, які отримують пенсії за спеціальними пенсійними програмами. З огляду на це, потребує узгодження в рамках уніфікованого нормативного акту, що врегулював би усі пенсійні правовідносини, в тому числі і щодо загальнообов’язкового накопичувального пенсійного страхування. Таким нормативним актом може бути єдиний Кодекс соціального страхування, що врегулює усі загальні, правові та організаційні засади функціонування пенсійних фондів в Україні, фінансові інтереси всіх залучених сторін пенсійних відносин та інших фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування. Нормативне забезпечення фінансового механізму функціонування пенсійних фондів в Україні включає тарифи, норми і нормативи, методичні вказівки. Варто відмітити, що значна кількість фінансових установ сфери пенсійного страхування, зумовлює застосування великої кількості нормативних обмежень. З метою підвищення ефективності фінансового механізму функціонування пенсійних фондів в Україні постає необхідність перегляду (коригування) деяких з них.

Фахівці з проблем пенсійного права вважають за необхідне становлення системи обов’язкового пенсійного страхування, оскільки вона практично втілена у всіх розвинених країнах і цілком прийнятна в період

становлення і розвитку багатоукладних економічних відносин на основі різних форм власності. Вони виділяють наступні критерії цієї системи: 1) економічний критерій, що визначає суть обов'язкового пенсійного страхування, засновується у виробничих відносинах, реальній вартості робочої сили; 2) соціальний критерій полягає в солідарності всіх застрахованих і працедавців, і, головне, в солідарності поколінь, працездатних і непрацездатних людей; 3) система обов'язкових страхових платежів, що сплачуються як працедавцями, так і працівниками; 4) фонд обов'язкового пенсійного страхування, де акумулюються страхові внески; 5) всі умови і норми сплати страхових пенсійних внесків, а також норми пенсійного забезпечення, визначені законом; 6) рівень страхового пенсійного забезпечення.

У Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначаються принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду, що формуються за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених законом, а також регулюється порядок формування Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим цим законом [15].

Слід зазначити, що нормативно-правовими актами, які регулюють пенсійне забезпечення визначається пенсійний вік, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат; види державних пенсій; умови участі в пенсійній системі чи її рівнях; джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення; умови, норми та порядок пенсійного забезпечення, а також організація та порядок управління в цій системі.

Функціонування системи пенсійного забезпечення повинне бути направлене на досягнення головної мети – реалізацію конституційних прав всіх громадян на отримання матеріального забезпечення у разі втрати працездатності унаслідок старості, інвалідності, при втраті годувальника і в інших випадках, встановлених законодавством. Отже, система пенсійного забезпечення, виступає підсистемою соціальних гарантій, причому не тільки на декларативному рівні, а на рівні діяльності спеціалізованих організацій по накопиченню, примноженню і перерозподілу виплат громадянам-пенсіонерам. Причому разом з державними структурами в пенсійному захисті беруть активну участь і недержавні структури. Таким чином, система пенсійного забезпечення є діяльністю різних соціальних інститутів, що взаємодіють між собою і суспільством в цілому з метою забезпечення відповідних умов життєдіяльності за допомогою пенсій громадянам, що втратили можливість отримання заробітку унаслідок: досягнення певного віку, настання інвалідності, певної професійної діяльності, втрати годувальника і низька позиція України у рейтингу пенсійних систем світу за даними Global Age Watch Index 2015, обумовлена низьким рівнем ВНД на душу населення, наявністю неформально-зайнятого населення, низьким показником безпеки, громадянської свободи, охорони здоров'я, а також несприятливим соціальноправовим середовищем. Отже, такі результати, на нашу думку, черговий раз підкреслюють неефективність проведення пенсійних реформ в Україні

Слід зазначити, що протягом останніх років однією з головних проблем пенсійної системи України є неспроможність впровадити у вітчизняну практику накопичувальні механізми пенсійного забезпечення, адже до 2004 року в Україні переважав розподільчий механізм пенсійного страхування, проте з прийняттям Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» розпочався перехід до змішаної – розподільчо-накопичувальної пенсійної системи, однак рівень накопичувальних пенсій в Україні ще не досяг значного результату, який демонструють країни ЄС [8]. Таким чином, на

сьогоднішній день в Україні виплата пенсій в основному здійснюється з використанням солідарної системи, яка побудована на обов'язкових відрахуваннях роботодавців і працюючих громадян України на користь пенсіонерів – людей, які досягли пенсійного віку або таких, які мають право на пільгове отримання пенсій. Окрім цього, пенсійна система України є досить ускладненою: пенсія назначається з застосування усереднюючих показників, що зрівнює пенсійні виплати, не враховуючи нинішні реалії та об'єктивні наслідки вибраного Україною напрямку реформ.

Можна стверджувати, що пенсійна система України як сукупність правових, економічних і організаційних факторів у своєму розвитку спирається на основні правові принципи, де безпека людини, її природне прагнення убезпечити себе і своїх близьких мають бути гарантовані.

В свою чергу, аналіз наукової літератури [23, 26, 48, 49] засвідчив, що для питання пенсійного забезпечення громадян характерна низка проблем, які мають більшою мірою економічний, соціальний чи демографічний характер, а для їх вирішення у правовому полі необхідний комплекс поступових змін у різних галузях законодавства.

Вважаємо, що подальший розвиток пенсійної системи України, узгоджене функціонування її рівнів має здійснюватися на основі взаємного і узгодженого розвитку законодавчої бази у галузі пенсійного забезпечення та суміжних галузях законодавства, у відповідних підзаконних актах. Дотримання правових принципів реалізації пенсійного забезпечення має становити основу його фінансової стабільності, залучення додаткових ресурсів, у тому числі й міжнародних, запровадження сучасних інструментів управління.

Поряд з цим, слід відмітити, що тривалий час основною проблемою правового регулювання пенсійного забезпечення була успадкована з радянської доби солідарна основа, яка не відповідає сучасним реаліям. Проте, на сьогоднішній день все більшої ваги набирає питання подальшого розвитку правових механізмів накопичувальної складової пенсійної системи.

Отже, однією із важливих умов подальшого, ефективного проведення пенсійної реформи має бути безумовне дотримання принципів верховенства права, забезпечення законодавчо встановлених державних гарантій населення.

2.2. Аналіз розвитку фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду

Пенсійний фонд України – центральний орган виконавчої влади, що здійснює керівництво й управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії і готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне та в повному обсязі фінансування і виплату пенсій, допомоги на поховання, інших соціальних виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, здійснює контроль за цільовим використанням коштів ПФУ. Пенсійний фонд України вносить у встановленому порядку міністру праці та соціальної політики України пропозиції з питань формування державної політики у сфері пенсійного забезпечення і соціального страхування, забезпечує її реалізацію.

Бюджет Пенсійного фонду відповідно до ст. 71 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» – це план утворення та використання цільового страхового фонду, що формується із страхових внесків до солідарної системи і надходжень з інших джерел, визначених цим законом. Згідно із п. 12 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у період до перетворення Пенсійного фонду в неприбуткову самоврядну організацію його бюджет затверджується Кабінетом Міністрів України [1].

пенсій та ін.).

Важливою причиною нагальної потреби реформування пенсійної системи є зростання видатків Пенсійного фонду України. Так, у період 2014-2018 років видатки Пенсійного фонду в середньому за рік зростали на 13%, хоча у відсотках до ВВП частка цих видатків знижувалась і у 2018 році становила 9,9% ВВП (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Видатки Пенсійного фонду України

Показники	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП, млн грн	1 566 728	1 979 458	2 383 182	2 982 920	3 558 706
Видатки Пенсійного фонду України, всього, млн грн	245 246	265 655	253 449	291 467	352 177
У % до ВВП	15,7	13,4	10,6	9,8	9,9

Джерело: Складено автором за даними: Міністерства фінансів України// [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.minfin.gov.ua та Пенсійного фонду України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Зазначимо, що нині Україна має один із високих у Європі обсягів пенсійних видатків за співвідношенням з ВВП. Загалом по країнах Європейського Союзу в останні роки співвідношення пенсійних видатків з ВВП становило 12%, у країнах «старої» Європи – 14% [13]. Близькі до України показники мали Італія, Австрія, Франція, Португалія, Німеччина, Швейцарія, Греція – переважно країни із значно вищими, ніж в Україні, показниками демографічного навантаження на пенсійну систему. У більшості постсоціалістичних країн Центральної і Східної Європи пенсійні видатки не перевищують 10% ВВП [13].

У сьогоднішній день Пенсійний фонд відіграє дуже важливу роль у житті кожної людини, тому що кожен з нас у майбутньому стане частиною системи пенсійного страхування та пенсійних виплат. Це дуже складний процес, який вимагає глибокого аналізу, розуміння принципів та інструментарію пенсійного забезпечення, а також вимагає довгострокового прогнозування як економічних, так і соціально-демографічних показників. Планування

пенсійних виплат у майбутньому, апріорі являє собою вивчення демографічних показників (табл.2.2), які насамперед впливають на сукупний попит у системі пенсійних виплат.

Таблиця 2.2

**Прогноз динаміки кількості працюючого населення та пенсіонерів,
тис. чол.**

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2020
Кількість працюючих	17 451,5	17 520,8	17 728,6	17 889,4	17 188,1	15 710,0	15 202,7
Кількість пенсіонерів	13 721,1	13 738,0	13 820,5	13 639,7	13 533,3	12 275,1	11 735,1

Для розуміння загальної системи Пенсійного фонду та аналізу діяльності, треба виділити декілька головних функцій які має виконувати Пенсійний фонд України. До них можна віднести:

- облік страхових та пенсійних внесків;
- нагляд та контроль за цільовим використанням пенсійних коштів;
- управління загальною системою державного соціального страхування;
- фінансування та виплати пенсій;
- адміністративне управління накопичувальним пенсійним фондом;
- аналіз та удосконалення інструментів щодо надходження коштів до

Пенсійного фонду України.

Проблеми цієї сфери негативно впливають на соціальний розвиток країни. Майже кожного року видатки Пенсійного фонду України перевищують надходження, що створює дефіцит і негативно впливає на стійкість пенсійної системи.

Розглянемо особливості формування та використання коштів Пенсійного фонду України (далі – ПФУ).

У табл. 2.3 подано дані щодо темпів зростання видатків ПФУ, темпів зростання його доходів і щодо структури доходів. Як видно з табл.2.3, видатки бюджету ПФУ протягом 2015 - 2017 рр. стабільно зростають (темп зростання -1,5).

Таблиця 2.3

Структура доходів ПФУ та темпів їх зростання у порівнянні з темпами зростання видатків Пенсійного фонду України за 2015-2017 рр.

Показник	Рік						Темп зростання
	2015		2016		2017		
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	
Доходи, усього:	264,7	100	255,8	100,0	296,2	100	1,8
- за рахунок власних джерел	169,8	64,2	111,7	43,6	161,9	54,7	1,3
- за рахунок Державного бюджету	94,8	35,8	142,6	55,7	133,5	45,1	3,5
- за рахунок Фонду соціального страхування на випадок безробіття	0,07	0,03	0,1	0,03	-	-	-
- за рахунок Фонду соціального страхування від нещасного випадку	-	-	-	-	-	-	-
Залишок коштів на початок року	1,7	0,06	0,8	0,03	0,8	0,03	0,35
Видатки, усього	265,6	100	253,4	100	295,4	100	1,5

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.pfu.gov.ua>.

Власні доходи ПФУ в цей період теж зростають, але більш низькими темпами (1,3). Для покриття дефіциту, що у зв'язку з цим виникає, використовувалися дотації з Державного бюджету. Темп їх зростання становив 3,5. Це дозволило підтримувати темпи зростання загальних обсягів доходів Пенсійного фонду на рівні 1,8.

Слід зазначити, що необхідність постійного збільшення доходів ПФУ для фінансування зростаючих витрат викликає проблему щодо виконання платниками своїх зобов'язань перед Фондом.

Фінансова стійкість пенсійної системи України є хиткою через вплив ряду факторів, таких як демографічні показники, економічне і соціальне становище, управлінські, організаційні та політичні рішення. Щоб цього уникнути потрібно вдосконалити джерела надходжень коштів на державне

пенсійне страхування, модернізувати механізми фінансування та реалізації пенсійних виплат і пенсійної політики. Також потрібно зменшити нераціональні бюджетні витрати, контролювати доцільність використання матеріальних та фінансових ресурсів пенсійної системи, провести поліпшення та оновлення пенсійного законодавства, підготувати та ввести програму росту трудового потенціалу країни, покращити політику формування доходів.

Водночас державою мають впроваджуватися заходи налагодження фінансового забезпечення системи загальнообов'язкового пенсійного страхування. По-перше, дана процедура вимагає визначення цілей, складання стратегічних планів та прогнозування, підготовки різних варіантів пенсійної політики. По-друге, слід прийняти політичне рішення, провести ефективну пенсійну політику у встановлені терміни, здійснювати неперервний моніторинг, аналіз та контроль запроваджених управлінських рішень. Наступним етапом є раціональне використання бюджетних коштів та коштів Пенсійного фонду і прозорість управлінських рішень[62, с.162]. Обов'язковим є аналіз та оцінювання впливу впровадженої пенсійної політики на економічне та соціальне життя суспільства.

Слід сказати, що рівень бідності пенсіонерів в Україні (особливо жінок та осіб у віці 75 років і старше) набагато вищий, ніж населення працездатного віку, і має тенденцію до зростання. При цьому рівень бідності пенсіонерів-жінок на 5-6 відсоткових пунктів вище, ніж у пенсіонерів-чоловіків.

Для того, щоб оцінити наскільки ефективно пенсійна система забезпечує пенсійним доходом осіб, з метою заміщення основного джерела доходу перед виходом на пенсію, розраховують коефіцієнт заміщення, який визначається як для конкретної особи, так і середнє значення по країні, регіоні, галузі.

Відповідно до норм Міжнародної організації праці, він має становити не менш як 40%. В Україні даний показник досяг свого пікового значення у

2009 році – 49%. Але останні роки характеризуються вагомим коливанням даного показника (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Співвідношення середньомісячного розміру пенсії до середньомісячної заробітної плати в Україні у 2008-2018 роках

Роки	Середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного працівника, грн	Середньомісячний розмір пенсії в розрахунку на одного пенсіонера, грн	Коефіцієнт заміщення, %
2008	1806	776,0	43,0
2009	1906	934,3	49,0
2010	2239	1032,6	46,1
2011	2633	1151,9	43,7
2012	3026	1253,3	41,4
2013	3268	1470,7	45,0
2014	3450	1526,4	44,2
2015	4200	1700,0	40,4
2016	5100	1900,0	37,3
2017	8777	1828,3	20,8
2018	10573	2479,2	23,4

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua та Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Очевидним явищем є нестабільність та неефективність української моделі державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи. Вона не відповідає вимогам сучасності та потребам пенсіонерів у сталому, надійному, адекватному доході в старості.

На жаль, уряд держави приділяє не достатньо уваги цьому питанню, поза яким мають проводитись державне регулювання цієї сфери, вводиться відповідна пенсійна політика держави, котра стабілізувала б та гармонізувала

б стан пенсійного забезпечення країни, та вдосконалюватись нормативно-правова база, яка нині є недолугою. Також такі зовнішні чинники як макроекономічна політика держави та рівень розвитку фінансових ринків впливають на рівень забезпечення пенсійної системи. [6]

Фінансова стійкість пенсійної системи України є хиткою через плив ряду факторів, таких як демографічні показники, економічне і соціальне становище, управлінські, організаційні та політичні рішення. Щоб цього уникнути потрібно вдосконалити джерела надходжень коштів на державне пенсійне страхування, модернізувати механізми фінансування та реалізації пенсійних виплат і пенсійної політики. Також потрібно зменшити нераціональні бюджетні витрати, контролювати доцільність використання матеріальних та фінансових ресурсів пенсійної системи, провести поліпшення та оновлення пенсійного законодавства, підготувати та ввести програму росту трудового потенціалу країни, покращити політику формування доходів.

Водночас державою мають впроваджуватися заходи налагодження фінансового забезпечення системи загальнообов'язкового пенсійного страхування. По-перше, дана процедура вимагає визначення цілей, складання стратегічних планів та прогнозування, підготовки різних варіантів пенсійної політики. По-друге, слід прийняти політичне рішення, провести ефективну пенсійну політику у встановлені терміни, здійснювати неперервний моніторинг, аналіз та контроль запроваджених управлінських рішень. Наступним етапом є раціональне використання бюджетних коштів та коштів Пенсійного фонду і прозорість управлінських рішень[9]. Обов'язковим є аналіз та оцінювання впливу впровадженої пенсійної політики на економічне та соціальне життя суспільства.

Одним з головних питань системи Пенсійного фонду, є питання щодо джерел надходження коштів, яке підлягає глибокому аналізу та вивченню. Актуальність даного питання полягає у тому, що у складній соціально-економічній системі, проходять постійні трансформації, які вимагають

аналізу та можливості запровадження нових інструментів, які насамперед будуть впливати на систему пенсійного забезпечення та джерела надходжень до пенсійного страхування.

Події останніх років показують, що Україна обрала шлях європейської інтеграції, реформує своє законодавство відповідно до європейських стандартів. Але перш ніж прийняти будь-яке рішення потрібно детально вивчити це питання, а саме пенсійне страхування, в розрізі досвіду інших країн, проаналізувати прийняті рішення, реформи та їх наслідки, і коректно порівняти з поточною ситуацією на українському пенсійному ринку для подальшого впровадження нових інструментів.

Досвід кожної з країн є особливим, оскільки вони мають дуже багато різних рис і чинників, таких як правовий статус і організаційна структура пенсійних систем, ступінь розвитку інститутів громадянського суспільства і держави, менталітет, соціально-економічні, моральні, правові, політичні фактори, тощо. Окрім несхожих рис також існують деякі спільні тенденції державного регулювання фінансового забезпечення пенсійних систем. Практика багатьох країн показує, що інституту соціальної допомоги недостатньо для забезпечення належного рівня виплат пенсіонерам. Потрібно, в тому числі і в нашій країні, розвивати установи пенсійного страхування і накопичення. Заснування і розвиток приватних пенсійних фондів і накопичувальної системи сприятиме покращенню фінансових можливостей населення пенсійного віку, а також поліпшить розвиток фінансових ринків. [5]

Історично у громадян України є гіркий досвід, коли їхні заощадження були майже повністю знецінені при розпаді Радянського Союзу і фінанси, які частково були для них джерелом безбідної старості, стали недоступними і безвартісними. Тому для того, щоб ввести обов'язкове накопичувальне страхування варто здійснювати попередження знецінення пенсійних накопичень внаслідок інфляції. [1] Також належить ввести ефективний механізм управління довгостроковими пенсійними накопиченнями та

гарантування державою їх оберігання. Крім цього з боку держави має проводитись нагляд та регулювання пенсійних накопичень, щоб уникнути їх марнування через неефективне чи незадовільне управління, нагляд та інспекція інвестиційних операцій. Позитивним чинником для розвитку накопичувального страхування у тому числі є сприяння розвитку фінансових ринків України. Повноцінному функціонуванню накопичувальної системи варто приділити достатньо уваги, адже це впливатиме на економічне зростання та добробут населення країни.

Процедура збільшення надходжень до державного пенсійного страхування потребує вирішення багатьох питань, головними з яких є:

1) економічна лібералізація насамперед забезпечення вільним рухом товарів, капіталів та людських ресурсів, прозора податкова система, спрощені умови відкриття та ведення бізнесу. Розвиток конкурентних відносин, обмеження монополізму у господарських відносинах;

2) виведення бізнесу з тіні, на який сьогодні припадає приблизно 70 % та надання змоги розвитку, шляхом лібералізації та спрощення системи оподаткування. Також це на дасть змогу збільшення кількості фізичних та юридичних осіб, та збільшення у загальній системі ВВП сукупної частки малого та середнього бізнесу, який на сьогодні складає 15-20 %;

3) прозора політика та мінімізація ролі держави в економічних відносинах;

4) електронні сервісні майданчики, які нададуть кожному громадянину доступ до економічної системи, системи виплат, реєстрів тощо.

В умовах низької продуктивності праці активне трудове населення неспроможне утримувати зростаючу частку осіб пенсійного віку. Частка пенсійних видатків у валовому внутрішньому продукті країни вже перевищує 15%. Ситуація з фінансуванням видатків Пенсійного фонду України, за рахунок яких здійснюється виплата пенсій громадянам, у подальшому також загострюватиметься. Суттєве навантаження на спроможність пенсійної системи відбувається внаслідок існування підста ви для дострокового виходу

на пенсію. Нині в Україні загальна чисельність осіб, які достроково вийшли на пенсію за віком, становить близько 2,3 млн. Намагаючись вирішити проблеми, що виникають унаслідок старіння населення і відповідного збільшення державних видатків, пов'язаних з віковим фактором, політики мають також робити вибір з трьох можливих варіантів: 1) підвищення ставки пенсійних внесків; 2) створення стимулів і середовища, придатного для продовження трудового стажу; 3) зменшення розмірів високих пенсійних доходів. Другий варіант включатиме можливість отримання пенсій одночасно з продовженням трудової діяльності, можливо, на умовах неповного робочого часу та продовження сплати пенсійних внесків. Третій варіант також передбачатиме усунення альтернативних способів дострокового виходу на пенсію. Очевидно, можна було б також реалізувати певну комбінацію цих трьох варіантів, щоб забезпечити покращення довгострокової стабільності пенсійних систем і підтримання достатності пенсійних доходів. Як показує практика, у багатьох європейських країнах проведені реформи, які покращили стимули для продовження трудового життя і (або) зменшили видатки державної пенсійної системи. На основі вивчення досвіду інших країн варто відзначити, що є три чинники, які обумовлюють наявність великого неформального ринку праці в Україні: 1. Внески на соціальне страхування високі, і вони переважають позитивний ефект від низького фіксованого прибуткового податку. 2. Непрофесійне функціонування, зокрема корупція, адміністрації соціального забезпечення у застосуванні санкцій за «обман» не дозволяє вигодам від нещодавніх реформ ринку праці покращити звітність про зайнятість. 3. Відсутність довіри й низький рівень забезпечення суспільними благами призводять до слабкої мотивації до сприяння ініціативам державного сектору.

Пенсійна реформа має здійснюватися на інноваційних і системних засадах, перевірених досвідом інших країн та адаптованих до українських умов, а саме: соціальної справедливості, прийнятності, розуміння та підтримки реформи широкими верствами населення; свободи вибору,

підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічної обґрунтованості та фінансової спроможності стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеності від політичних ризиків.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Міжнародний досвід реалізації державного пенсійного страхування

Практично у всіх країнах світу, особливо з високорозвиненими суспільними відносинами, відбувалися процеси реформування пенсійних систем. Дослідники стверджують, що кінець ХХ ст. був у світовій економіці періодом активного здійснення пенсійних реформ. Незважаючи на всі відмінності в реформах, є один загальний істотний елемент – всі реформи в різній мірі зводяться до введення в пенсійну систему накопичувального елемента.

Результатами дослідження О. Макаренка [16] є виявлення тенденції посилення впливу недержавних фондів та об'єднань і суттєве послаблення прямого впливу держави на здійснення соціального захисту населення. Особливо чітко ця тенденція, на його думку, прослідковується на прикладі країн-членів ЄС, які змушені узгоджувати проведення спільної політики в соціальній, економічній та правовій сферах. Ефективним засобом такого узгодження є встановлення певного рівня соціальних стандартів. Крім того, в офіційних документах ЄС вказується на необхідність збереження вже досягнутих соціальних стандартів, а витрати на соціальні потреби збільшуються як у ЄС, так й в окремих його країнах [29]. Отже, дії країн-членів ЄС у соціальній сфері спрямовані на громадян, дійсно потребуючих соціальної допомоги. Це означає, що пріоритетом при проведенні соціальної політики в країн-членів ЄС є її оптимізація, а інструмент забезпечення переваг на світовому ринку – активна соціальна політика, спрямована на підвищення якості людського ресурсу та соціального розвитку.

На думку багатьох дослідників, зокрема С. Мельникова [26], у країнах-членах ЄС відбулася зміна соціальних цілей спільноти. У минулому соціальні цілі були зорієнтованими на такі цінності, як солідарність, колективізм, сьогодні ж підвищується роль таких цінностей, як індивідуальні досягнення людини, особиста її відповідальність і конкуренція. Усе частіше держави пропонують більшості населення самим нести відповідальність за свій рівень життя та своєї родини. Зі зміною ролі держави у вирішенні соціальних питань, зокрема – пенсійних, змінюється й підхід до ідеї рівності, яка зараз розглядається як рівність можливостей та рівність доступу до цих можливостей.

Отже, заходи держави в реалізації соціальної політики спрямовуються на стимулювання й розвиток потенційних можливостей особи до самозабезпечення. Крім того, розвиненим країнам притаманна тенденція щодо розширення участі суб'єктів громадянського суспільства у здійсненні соціальної політики, що проявляється у розповсюдженні в країні «лівої» ідеології. Громадські організації залучаються до здійснення соціального захисту населення, а заходи держави спрямовуються на підтримку сім'ї, громади, сфери послуг населенню пенсійного віку. Перспективою для розвитку пенсійних систем у цих країнах, за визначенням П. Пест'є, є: – вибір між двома альтернативами: зниження рівня пенсійних виплат чи підвищення вікової межі виходу на пенсію; – розвиток недержавних форм соціального захисту; – зростання ролі самої особи у створенні власного добробуту; – зменшення частки грошової форми допомоги із одночасною розбудовою сфери надання послуг населенню.

Встановлені тенденції розвитку пенсійних систем виявляються у диверсифікації джерел надходження пенсійних внесків і поступовому збільшенні накопичувального компоненту пенсійних програм. Крім того, враховуючи ризики втрати пенсійних накопичень унаслідок дії негативних економічних, фінансових, політичних факторів, посилюється контроль держави за діяльністю пенсійних фондів, метою якого є захист пенсіонерів

від втрати доходів та гарантування встановленого рівня життя людям похилого віку.

Пенсійні системи різних країн мають різні характеристики, однак є подібні елементи. Так, участь держави полягає у регулюванні, покритті дефіцитів солідарних пенсійних фондів, гарантуванні мінімальної пенсії з державного бюджету. Іспанія – одна із не багатьох країн, в яких відповідальність за фінансування пенсійної системи майже повністю покладається на державу. Пенсійний дохід у деяких країнах (зокрема, у скандинавських) є предметом оподаткування. Як й інші великі соціальні інновації, пенсійна система сама стає чинником зниження рівня зайнятості в пенсійному віці.

Так, серед американських чоловіків у віці 60 років і більше в 1900 році працювали 66%, а в 2000 році – лише 26%. Для розуміння актуальності проблеми зміни демографії та її впливу на пенсійні системи необхідно акцентувати увагу на такому важливому моменті: О. Бісмарк започаткував пенсійне забезпечення, коли середня тривалість життя становила близько 40 років (дані 1889 року), і лише 25% населення доживала до 70 років. Дані Світового банку свідчать, що середня тривалість життя європейців у 2015 році становила 77 років, а згідно із даним МОП, на сьогодні в країнах-членах ЄС налічується близько 100 млн. осіб похилого віку, загальна ж чисельність населення становить 320 млн. осіб. За прогнозами вчених, до 2025 року кількість громадян, які досягнуть 65річчя, збільшиться на 21 млн. осіб, при цьому, чисельність активного населення в працездатному віці зменшиться на 15 млн. осіб. Фактором, що стимулює збільшення пенсійного віку у багатьох країнах світу є негативна тенденція до збільшення співвідношення між працюючими та пенсіонерами.

Слід зазначити, що починаючи з ХХ століття практично для всіх країн світу виникає гостра проблема страхування старості, пов'язана зі старінням населення внаслідок збільшення тривалості життя. Зростання числа пенсіонерів створює додаткове навантаження для всієї економіки держави.

Період становлення державного пенсійного страхування за кордоном передбачав одночасний розвиток солідарних і накопичувальних пенсійних систем. Так, у скандинавських країнах (Данії, Фінляндії, Норвегії і Швеції), а також у Нідерландах, Швейцарії та більшості англосаксонських держав (за винятком США) було запроваджено універсальні пенсійні системи, котрі гарантували мінімальний дохід у фіксованій величині. При цьому джерелом пенсійних виплат слугували податкові надходження до бюджету цих країн. На відміну від згаданих країн, в інших європейських державах (Німеччині, Австрії, Бельгії, Франції, Італії, Іспанії), а також у США пенсійні системи розвивалися за принципами соціального страхування. В таких умовах пенсії були призначені для заміщення втраченого заробітку, а джерелом їх виплати стали страхові внески працівників і роботодавців. Значні відмінності в організації державного пенсійного страхування у різних країнах є до цих пір, але вони не стоять на заваді ефективної реалізації покладених на нього завдань. Це свідчить про те, що досягати цілей державного пенсійного страхування можна різними шляхами. Вони залежать, насамперед, від особливостей історичного розвитку різних держав, а також від специфічних поглядів на роль держави у забезпеченні соціального захисту населення.

Протягом останнього періоду у багатьох країнах світу особливо актуальним є питання реформування пенсійної системи та модернізації ролі держави в цій системі. Причиною цього, серед іншого, є проблеми управління фінансами пенсійних систем. Співвідношення пенсійних виплат до ВВП у розвинутих державах досягли критичних значень. У багатьох розвинених державах співвідношення видатків на пенсії до ВВП перевищило 10%, що спричинило значні проблеми для економіки. Згідно зі статистичними даними Міжнародної організації праці очікується, що відсоток ВВП, який витрачається на здійснення виплат по державному пенсійному страхуванню у більшості країн світу буде збільшуватися і до 2050 року становитиме близько 15% від загального обсягу ВВП цих держав (рис. 3.1).

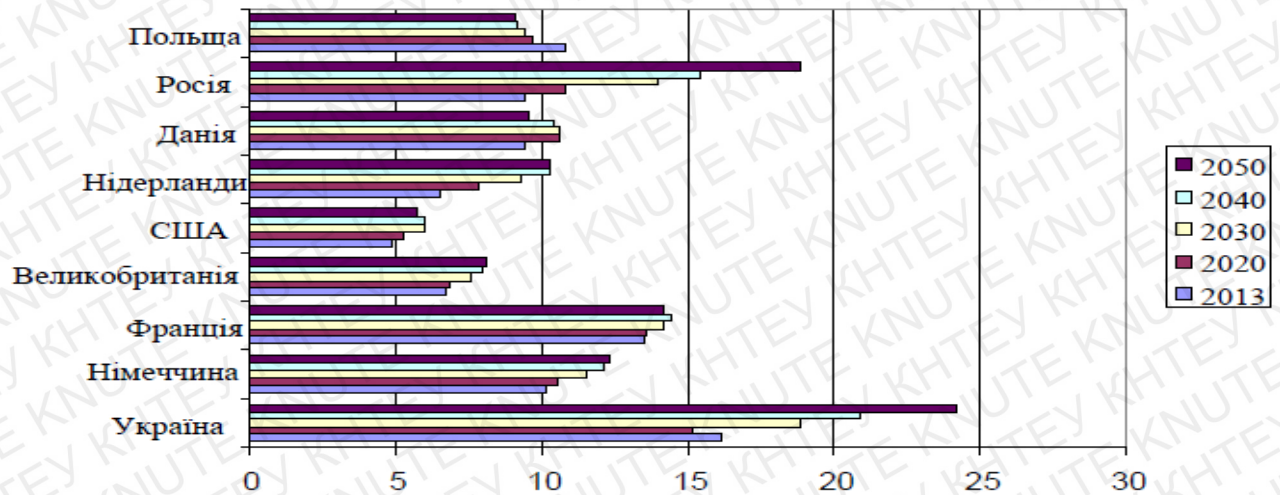

Рис.3.1. Прогнозний обсяг ВВП, що витрачається на державне пенсійне страхування у різних країнах світу, % [6, с.170]

Рис. 3.1 демонструє найвищий рівень фінансування пенсійного страхування в Україні у відсотках до ВВП з державних фондів та прогнозує його збільшення. На нашу думку, метою реформування пенсійної системи має бути все-таки не механічне вирівнювання доходів і видатків Пенсійного фонду, а оптимізація їхніх розмірів. Справжньою ціллю реформування пенсійної системи має стати створення умов для забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зростання людського капіталу та інтенсифікація інших складових сталого розвитку країни.

Частково вирішити проблему надмірного навантаження на державне пенсійне страхування можна завдяки розвитку пенсійної системи на засадах багаторівневості. У розвинених країнах завдання пенсійної системи зазвичай розмежовано між її різними рівнями. У багатьох державах ОЕСР приватні видатки на пенсії є порівнюваними з державними видатками на такі цілі.

Для більш повного вивчення питань, що стосуються наукового дослідження, розглянемо пенсійні системи деяких країн світу та визначимо їх основні складові.

Система пенсійного страхування у Франції одна з найбільш складних в Європі і ґрунтується на двох фундаментальних принципах:

1. Пенсійне накопичувальне страхування: пенсія в цьому випадку виплачується із засобів, що відкладаються особою впродовж трудової діяльності;

2. Солідарність: пенсії виплачуються людям похилого віку з відрахувань тих, що нині працюють.

Базова система пенсійного забезпечення передбачає можливий достроковий вихід на пенсію, також діє система надбавок подружжю, що мають не менше трьох дітей, і одному з подружжя, на утриманні якого знаходиться інший, що не має власної пенсії. Крім того, існує можливість спадкоємства пенсійних прав, а також можливість працевлаштування після виходу на пенсію. В рамках основної системи також можливе отримання пенсії при продовженні трудової діяльності. Пенсіонер, що в цьому випадку продовжує працювати повинен сплачувати зі свого заробітку так званий внесок солідарності до фонду страхування по безробіттю, який складає 10-15%, а 5% сплачує роботодавець.

Фінансування основної системи пенсійного страхування здійснюється за рахунок внесків роботодавців (8,2% фонду заробітної плати) і найнятих робітників (6,55% заробітної плати). Крім того, частину коштів, що направляються на фінансування пенсійного забезпечення, складають дотації із спеціального фонду солідарності, а також у разі потреби бюджетні асигнування. Для осіб вільних професій, дрібних підприємців щомісячні виплати до пенсійного фонду складають 16,35%.

Окрім основних у Франції існують обов'язкові додаткові системи пенсійного страхування. Велика частина обов'язкових додаткових систем страхування через старість зосереджена в рамках двох фондів. Перший (Асоціація режимів додаткових пенсій) охоплює всіх найнятих робітників і фінансується за рахунок обов'язкових внесків підприємців (4% фонду заробітної плати) і найнятих робітників, що сплачують 2% із заробітної плати. Другий фонд (Загальна асоціація пенсійних установ) здійснює обов'язкове пенсійне страхування керівних службовців і управлінських

працівників. Розмір внесків за цією системою складає 12%, з яких 8% припадає на роботодавців і 4% на найнятих робітників. Якщо в основних системах пенсійного забезпечення розмір пенсійних виплат, як правило, не перевищує 50%, то в рамках додаткових пенсійних систем він складає близько 20% заробітку, що істотно підвищує загальний дохід пенсіонерів.

Поряд з системою трудових пенсій у Франції існує також система соціальних пенсій. Їх виплата гарантується державою незалежно від характеру і тривалості професійної діяльності. На відміну від пенсіонерів, які одержують трудову пенсію, «соціальні» пенсіонери мають ряд пільг, таких, як безкоштовна юридична допомога, звільнення від податку на житло та земельного податку, безкоштовне телефонне обслуговування та ін. Фінансування системи соціальних пенсій проводиться через фонд солідарності по старості, Доходи якого формуються із коштів, що надходять від стягування загального соціального податку у розмірі 2,4% будь-яких доходів, а також за рахунок частини акцизів та мита на алкогольні і безалкогольні напої.

Пенсія у Франції складає 50% від середньої зарплати за останніх 11 трудових років. Але існує таке поняття, як мінімальна і максимальна державна пенсія.

Широко розповсюджені у Франції різні види соціальних допомог, зокрема: допомога батькам на виховання дітей, допомога сім'ї для найму няні по догляду за дитиною, допомога на дитину дошкільного віку для малозабезпечених, допомога до початку учбового року сім'ям з низькими доходами, допомога багатодітним сім'ям, допомога на працевлаштування, допомога вдовам та ін.

Таким чином, можна стверджувати, що державне пенсійне страхування являє собою обов'язковий і невід'ємний компонент будь-якого розвиненого суспільства, метою якого є забезпечення стабільності суспільного розвитку країни.

3.2. Розвиток механізму формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування

В сучасних умовах розвиток пенсійної системи потребує врахування основних стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку країни. При розробці пенсійної системи і планів щодо її реформування необхідно усвідомлювати, що пенсійні виплати будуть проводитися за рахунок майбутніх результатів економічної діяльності. Для того щоб забезпечити досягнення основних цілей пенсійних систем, вони мають бути спрямовані на сприяння економічному зростанню і розвитку, на мінімізацію можливих недоліків у функціонуванні ринків капіталу і робочої сили.

З усіх аспектів соціальної політики держави пріоритетними є проблеми пенсійного забезпечення громадян, у зв'язку з тим, що вони поширюються як на працююче, так і непрацююче (пенсіонери) населення. Саме через це, як зазначає М.В.Ключевська [12], соціальна політика є одним із основних напрямків внутрішньої політики держави, яка створює передумови для розширеного відтворення не лише людиною своєї діяльності, а й суспільної системи в цілому, забезпечує захист прав людини, дає підстави суспільству відчувати підтримку держави, гарантії того, що громадяни можуть відстояти свої права.

В усі часи держава тією або іншою мірою втручалася в економічні процеси, проте рівень цього втручання в різних моделях економіки був неоднаковий. У першу чергу, це втручання обумовлюється необхідністю вилучення частини суспільного продукту для покриття загальнонаціональних витрат: утримання апарату державного управління, армії, міліції, освіти, культури, науки, системи соціального захисту тощо. У ринковій економіці держава втручається в ринок з метою забезпечення стійкості й макроекономічної рівноваги. Механізм функціонування ринку (ринкового саморегулювання) спрацьовує ефективно не завжди, а тільки за ідеальних умов. Однак в суспільстві часто виникають ситуації, в яких ринковий

механізм не забезпечує оптимального використання ресурсів, і тоді проявляються вади ринку. Державне регулювання ринкових відносин є необхідним для виконання двох взаємопов'язаних цілей: – захист інтересів як громадян, так і суспільства в цілому від тих негативних наслідків, які можуть для них породжувати ринкові відносини; – забезпечення реалізації окремих суспільних інтересів, які не може реалізувати ринок. У всіх розвинених країнах базовими елементами механізму координації системи господарства є ринок і держава. Важливе практичне значення має проблема їхнього раціонального співвідношення, яке не є сталим і залежить від багатьох умов: рівня економічного розвитку, специфіки виробництва, менталітету нації, політичної ситуації тощо. Ось чому практично неможливо розробити модель співвідношення між ринковим і державним механізмами координації національної економіки, яка була б спільною для всіх країн.

Проблеми подолання асиметрії формування ресурсів Пенсійного фонду України мають вирішуватися через модернізацію вітчизняної пенсійної системи, а не за кошти платників податків. Система вертикальних трансфертів повинна обмежуватися обсягами наданих пільг зі страхових внесків. Натомість чинна система пенсійного забезпечення продукує значне навантаження на державний бюджет. Одними з основних чинників гальмування пенсійної реформи в Україні є: вразливість солідарної пенсійної системи до політичних ризиків, перманентне погіршення демографічної ситуації через нестримний процес старіння нації, нестабільність законодавчої бази, невпинна міграція кваліфікованої робочої сили, відсутність заохочувального впливу солідарної системи на флуктуації на ринку праці. До того ж співвідношення чисельності осіб, які отримують пенсії, та працездатного населення наближається до критичної межі. У нашому дослідженні слушною є думка І. Чугунова, який зазначає, що високий рівень соціального забезпечення населення неможливий у бідній країні, тому єдиною передумовою його підвищення є реалізація стратегії прискореного економічного зростання [3, с. 5]. З метою оптимізації формування ресурсів

Пенсійного фонду України й збалансування його бюджету, на нашу думку, доцільно вжити такі заходи: – збільшити рівень оплати праці насамперед внаслідок її легалізації; – посилити заходи щодо розширення легальної зайнятості населення; – забезпечити раціональне співвідношення в розмірах оплати праці працівників бюджетної і небюджетної сфер; – підвищити ефективність моніторингу Пенсійним фондом України адекватності стану сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування фактичному розміру виплаченої заробітної плати; – сприяти погашенню заборгованості із виплати заробітної плати, яка є причиною зниження обсягів сплати єдиного соціального внеску; – посилити відповідальність суб'єктів господарювання за виплату тіньової заробітної плати і використання нелегального робочого місця. Проблема оптимізації мобілізації ресурсів Пенсійного фонду України полягає насамперед у вдосконаленні формування власних надходжень цього державного соціального фонду, основна частка яких акумулюється за допомогою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Тому важливим напрямом подальших досліджень є визначення оптимального рівня ЄСВ та параметрів його перерозподілу між роботодавцем і працівником, що має забезпечити необхідний обсяг фінансових ресурсів ПФУ та зниження навантаження на державний бюджет України.

Складовою пенсійної системи України є система недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ). Необхідність і значущість недержавних пенсійних фондів (НПФ) визначається їх здатністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та одночасно акумулятором внутрішніх інвестиційних ресурсів для розвитку національної економіки.

Варто виділити основні проблеми залучення необхідних фінансових ресурсів недержавними пенсійними фондами в Україні: – низький рівень довіри населення України до фінансових установ даного виду; – географічна неоднорідність функціонування пенсійних фондів. Для підвищення довіри населення до фінансових установ цієї системи необхідно забезпечити й

законодавчо передбачити додаткові гарантії. Особливої актуальності набуває використання такого фінансового інструменту як гарантійні виплати. Варто зауважити, що в загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні такі гарантії передбачені виплатою мінімальної пенсії. Відтак особи, що сплачували мінімально необхідні пенсійні внески протягом визначеного терміну набувають права отримання пенсії на рівні прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб. В недержавному пенсійному страхуванні такі гарантії відсутні. Крім того, Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення” зазначено, що “держава не несе відповідальності за зобов'язаннями НПФ”[4]. З огляду на важливість такого фінансового інструменту як гарантійні виплати, що підвищують рівень довіри до функціонування установ цієї сфери, постає необхідність додаткових гарантій недержавного пенсійного страхування. З метою підвищення рівня довіри до всіх суб'єктів пенсійної системи інструментарій фінансового механізму функціонування пенсійних фондів в Україні доповнено ще однією складовою – “гарантійними виплатами”, – що представляють зобов'язання, передбачені законом чи пенсійним контрактом, повністю або частково здійснити пенсійні виплати на користь їх отримувача. З метою зменшення територіальної диференціації функціонування недержавних пенсійних фондів необхідними є заходи державної підтримки створення недержавних пенсійних фондів для працівників бюджетних установ, що дасть змогу залучити більшу кількість їх потенційних учасників, а, отже, сприятиме зростанню пенсійних внесків. Одним із дієвих важелів економічного стимулювання є надання податкових пільг. В Україні, як і більшості зарубіжних країн, сума сплачених пенсійних внесків вираховується (в межах граничних сум) із бази оподаткування. Проте, в ряді країн, схеми оподаткування пенсійних внесків різняться. Для прикладу, в Польщі пенсійні внески оподатковуються податком на прибуток та звільняються від утримань на соціальне страхування [8]. Варто відмітити, що в зарубіжних країнах, в яких на етапі вкладення коштів до недержавних пенсійних фондів відбувається їх оподаткування, дія пільгового

оподаткування використовуються при здійсненні пенсійних виплат. Використання в Україні схеми пільгового оподаткування пенсійних внесків є безперечним стимулом зростання капіталізації недержавних пенсійних фондів, що в свою чергу сприяє розширенню його інвестиційних можливостей, зменшенню рівня тінізації економіки та зростанню пенсійного захисту учасників системи недержавного пенсійного забезпечення. Поряд з цим, потребує знаходження компромісного рішення в частині оподаткування пенсійних внесків та виплат з метою забезпечення належного пенсійного захисту громадян на етапі отримання додаткової пенсії з недержавного пенсійного фонду. Поява на ринку страхування пенсійного страхування спричинило зростання чисельності фінансових установ, які забезпечують надання послуг додаткового пенсійного забезпечення застрахованим особам-учасникам системи накопичувального пенсійного страхування (страхові компанії, НПФ, банки, компанії з управління активами, компанії-адміністратори, банки-зберігачі). Це, в свою чергу, потребує нагляду за їх діяльністю. Значна кількість контролюючих органів за діяльністю недержавних пенсійних фондів не свідчить про ефективність їх діяльності, в ряді випадків, навпаки, виникає дублювання функцій, ускладнюється обмін інформацією стосовно виявлених правопорушень та зумовлює необхідність єдиного Органу державного нагляду та контролю за діяльністю НПФ.

Функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення пов'язане з діяльністю фінансових інституцій, які надають певний спектр фінансових послуг їх споживачам в умовах ринкової конкуренції. Будь-яка система накопичення грошових коштів у будь-якій країні наражається на різноманітні ризики. І для того, щоб їх вплив не набував руйнівної сили у процесі функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, з метою захисту та збереження накопичених пенсійних коштів, чинним законодавством передбачено комплекс захисних механізмів, реалізація яких проводиться як за допомогою зовнішнього контролю, так і через установлення контрольних процедур у самій системі [149, с. 10]. Одним із

механізмів контролю захисту пенсійних активів можна вважати обов'язкове дотримання законодавчо встановленого рівня їх диверсифікації, а також законодавчо визначених напрямів витрат, за якими вони можуть використовуватися, зокрема: інвестування пенсійних активів виконання зобов'язань перед учасниками; оплата послуг особам, які обслуговують недержанні пенсійні фонди тощо, Щодо внутрішнього системного контролю можна зазначити наступне. Система недержавного пенсійного забезпечення побудована таким чином, що пенсійні заощадження розмежовані та відокремлені від активів засновників пенсійних фондів, адміністраторів фондів, осіб, що здійснюють управління пенсійними активами, та інших установ, які будь-яким чином могли б бути зацікавлені у запозиченні чи використанні цих коштів. Такий стан речей дозволяє уникнути несанкціонованого розпорядження коштами пенсійних фондів та їх банкрутства. Слід зазначити, що учасники недержавних пенсійних фондів мають можливість самостійно контролювати ефективність роботи цих фондів, а також рух власних коштів, які вони довірили їм. Перш за все це відбувається завдяки обов'язковому щорічному опублікуванню результатів діяльності фондів у засобах масової інформації: фінансові показники, отримані за результатом річної роботи, перелік фінансових активів, їх частка в загальному інвестиційному портфелі фонду та інша важлива інформація, яка дозволяє вчасно зорієнтуватись учаснику в надійності вибраного ним фонду. Щодо особистих накопичень, контроль реалізується завдяки наданню інформації адміністратором фонду з індивідуального пенсійного рахунку, відкритого на ім'я такого учасника. До того ж останній у будь-який час може здійснити запит про стан облікованих коштів на власному рахунку. Не менш важливим також є право учасників фондів бути активно задіяними у поточній діяльності через участь на засіданнях ради фонду – єдиного органу управління, який приймає рішення щодо основних питань роботи. Необхідність саме державного контролю за діяльністю установ недержавного пенсійного забезпечення є очевидною та впливає з того, що споживачі

відповідних послуг не володіють достатніми знаннями у цій сфері, тому мають бути захищені. Підходи до контролювання істотно різняться у країнах світу. У деяких країнах ЄС діяльність пенсійних фондів регулюється спеціальними правилами, в інших – на загальних зі страховими компаніями підставах (тобто вони підпадають під такі ж вимоги до платоспроможності, технічних резервів та обмеження інвестування, що й компанії страхування життя). При цьому, при всіх відмінностях контролю, спільним залишається наступне [137]: – вимога реєстрації пенсійних фондів регулюючим органом; – певна юридична форма організації; – регулярне звітування та повноваження контролюючого органу втручатися у діяльність пенсійних фондів у визначених випадках; – дотримання правил щодо інвестування накопичених пенсійних внесків, особливо вимога здійснення —розсудливого|| інвестування. Отже, в системі недержавного пенсійного забезпечення існує декілька рівнів контролю: взаємний контроль суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення; державний контроль; контроль з боку ради недержавного пенсійного фонду, його учасників, вкладників та засновників; державне ліцензування всіх юридичних осіб, що здійснюють свою діяльність в системі недержавного пенсійного забезпечення [4]. Створення дієвої системи захисту та контролю за діяльністю суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення великою мірою унеможливорює зловживання пенсійними коштами та запобігає їх нецільовому використанню.

На основі проведеного дослідження вважаємо, що перспективи розвитку пенсійної системи в Україні пов'язані передусім із забезпеченням її платоспроможності та фінансової стійкості у довгостроковій перспективі, які можна досягти шляхом посилення дії страхових принципів у діючій солідарній системі, впровадження накопичувального страхового складника та ефективнішого функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення. Другий та третій рівні пенсійної системи можуть частково перейняти на себе тягар ПФУ, а отже, зменшити навантаження на бюджет держави та збільшити пенсійні виплати. Це дасть змогу диверсифікувати

джерела отримання доходів після досягнення пенсійного віку, послабити в подальшому значний вплив демографічного фактору на стан солідарної пенсійної системи, оскільки спостерігається тенденція зменшення працюючого населення на фоні збільшення чисельності одержувачів пенсійних виплат.

ВИСНОВКИ

Проведене кваліфікаційне дослідження з актуальних питань теорії та практики формування і використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування дає змогу сформулювати наступні висновки.

Пенсійна система як складова системи соціального захисту є важливою частиною державної соціальної політики і надійним індикатором ступеня соціальної спрямованості держави та виконує ключову роль у реалізації соціальної та економічної політики держави.

Пенсійну систему можна визначити як сукупність правових, організаційних та фінансово-економічних інструментів і механізмів, що мають на меті надання непрацюючим громадянам особливих соціальних виплат у вигляді пенсій та реалізацію заходів, пов'язаних з компенсацією громадянам втраченого доходу.

Провідними тенденціями розвитку зарубіжних пенсійних систем в останні роки є: послаблення впливу держави на здійснення соціального захисту; розширення участі громадянського суспільства в процесі формування завдань соціальної політики, що привело до поширення в суспільстві «лівої» ідеології; розвиток недержавних форм соціального захисту, поступове зростання ролі самої особи у створенні власного добробуту, розбудовою сфери надання пенсіонерам нефінансових послуг. Ці тенденції реалізуються через диверсифікацію джерел формування пенсійної виплати і поступове збільшення накопичувального компоненту пенсійних програм.

Для розвитку пенсійної системи в сучасній Україні характерні непослідовність і циклічність, залежність від низької результативності реформ у політичній, економічній, духовній і соціальній сферах. Зростає демографічне навантаження на працездатне населення, негативний вплив справляють невисока для більшості зайнятого населення заробітна плата, великі обсяги тіньових виплат. Система обов'язкового пенсійного

страхування не є збалансованою між страховими внесками й пенсійними виплатами.

Основним джерелом формування фінансових ресурсів державного пенсійного забезпечення є надходження від сплати єдиного соціального внеску. Пріоритетним напрямом видатків Пенсійного фонду є фінансування державних пенсій: за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника.

За результатами аналізу встановлено, що видатки Пенсійного фонду зростали швидшими темпами, тоді як власні доходи росли значно повільніше. В останні роки Пенсійний фонд України став фінансовою установою, яка поглинає значні бюджетні ресурси. Проте, рівень перерозподілу коштів Пенсійного фонду з метою соціального захисту населення є недостатнім, таким, що не забезпечує гідний рівень добробуту застрахованих осіб, особливо тих, які є непрацездатними.

На основі проведеного дослідження вважаємо, що перспективи розвитку пенсійної системи в Україні пов'язані передусім із забезпеченням її платоспроможності та фінансової стійкості у довгостроковій перспективі, які можна досягти шляхом посилення дії страхових принципів у діючій солідарній системі, впровадження накопичувального страхового складника та ефективнішого функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення. Другий та третій рівні пенсійної системи можуть частково перейняти на себе тягар ПФУ, а отже, зменшити навантаження на бюджет держави та збільшити пенсійні виплати. Це дасть змогу диверсифікувати джерела отримання доходів після досягнення пенсійного віку, послабити в подальшому значний вплив демографічного фактору на стан солідарної пенсійної системи, оскільки спостерігається тенденція зменшення працюючого населення на фоні збільшення чисельності одержувачів пенсійних виплат.

Реформування пенсійного законодавства має також включати справедливий механізм зростання пенсійних виплат до

загальноєвропейського рівня (не менше 55–60% від середньої заробітної плати), створення прозорої пенсійної системи, а також підвищення індивідуальної зацікавленості громадян у формуванні пенсійних накопичень і самостійному виборі напрямів інвестування на третьому рівні пенсійної системи. При цьому необхідно дотримуватись принципу соціальної справедливості, незаперечною основою якого у пенсійному страхуванні виступає залежність трудових пенсій від трудового вкладу громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко А. Пенсійне забезпечення громадян – складова соціальної політики держави [Електронний ресурс]. / А. Бабенко. – Режим доступу: www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/.../12.pdf 136. – Назва з екрану.
2. Бевзенко О. В. Ефективність функціонування Пенсійного фонду України / О. В. Бевзенко // Науковий вісник ЧДЕУ, 2012. – № 3. – С. 224–230.
3. Белоусов В. М. Підходи та моделі системи пенсійного забезпечення: міжнародний досвід для України / В. М. Белоусов // Держава та регіони. Сер. : Державне управління. – 2013. – № 2. – С. 37-42.
4. Буряченко О. Є. Дослідження кращих пенсійних систем світу / О. Є. Буряченко // Materiały X Międzynarodowej naukowo–praktycznej konferencji «Naukowa przestrzeń Europy - 2014» Volume 14. Historia. Politologia.: Przemysł. Nauka i studia – P. 92–95.
5. Дарієнко А.О. Напрямки удосконалення пенсійного забезпечення в Україні/ А.О. Дарієнко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2011_8/zmist/R_2/04Darienکو.pdf.
6. Дідковська Т. О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: Сучасні реалії та перспективи розвитку / Т. О. Дідковська // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 253–257.
7. Єлісеєва Л.В. Пенсійна система України: виклики та перспективи / Л.В. Єлісеєва // Економічний аналіз. - 2016. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2016/898-1469273859.pdf>.
8. Жмурко І. Сутність пенсійної системи та її місце в системі соціального захисту населення / І. Жмурко // Бізнес Інформ. - 2014. - № 12. - С. 303-306.
9. Завора Т. М. Оцінювання ефективності системи пенсійного забезпечення України / Т. М. Завора // Економіка і регіон: наук. вісн. -

Полтава: ПолтНТУ, 2016. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/17.pdf>.

10. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2017 рік / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. – 2017. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=246432>.

11. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2018 рік / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2018. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=227018>.

12. Кашуба В.Д. Реформування пенсійної системи України / В.Д. Кашуба // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2011. – № 2 (56). – Ч. 2. – С. 209.

13. Колодій А. Фінансове забезпечення пенсійного страхування в Україні / А. Колодій // Вісник Львівського аграрного університету: Збірник наукових праць. - 2015. - С.67-72.

14. Кравченко І.О. Місце та призначення Пенсійного фонду України в системі державних органів / І.О. Кравченко // Публічне право. - 2013. - №2(10). - С. 105-109.

15. Креховецька Л.Г. Використання досвіду зарубіжних країн у створенні трирівневої пенсійної системи України [Текст] / Л. Г. Креховецька // Демографія та соціальна економіка : науково-економічний та суспільно-політичний журнал. - 2010. - № 2 (14). - С. 123-130.

16. Кульков Ю. А. Формування збалансованої системи пенсійного забезпечення / Ю. А. Кульков, Р. Б. Тян // V Міжнародна науково-практична конференція аспірантів, молодих учених та науковців «Проблеми та перспективи розвитку

17. Мак Таггарт Г. Пенсійна реформа у постсоціалістичних країнах / Грег Мак Таггарт // Соціальна політика і соціальна робота. – 2011. - № 11. – С. 19-25.

18. Мак Таггарт Г. Пенсійні системи країн світу: порівняльний аспект / Грег Мак Таггарт // Людина і праця. – 2014. - № 7 – С. 61-66.
19. Макаренко О. М. Державне управління пенсійним забезпеченням осіб похилого віку в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 – механізми державного управління / О. М. Макаренко; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Х. : 2009. – 20 с.
20. Мальований М. Теоретичні основи фінансового забезпечення соціального захисту / М. Мальований // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5/1 (132). – С. 174–185.
21. Мартюшев С. М. Щодо сутності пенсійного забезпечення працівників // Форум права. – 2013. – № 3. – 347-351 с.
22. Меленюк В.О. Теоретичні основи державної соціальної політики в Україні / В.О. Меленюк // Держава та регіони. – Державне управління. – 2012. – № 1. – С. 126–132.
23. Михайлова, І. Ю. Поняття та значення віку як підстави виникнення пенсійних правовідносин / І.Ю. Михайлова // Проблеми правового забезпечення інтересів суб'єктів трудового права в умовах реформування трудового законодавства. – 30 вересня–1 жовтня 2011 року. – м. Хмельницький. – 2011. – С.164–166.
24. Міронова Л.О. Бюджетний процес: сутність, стадії здійснення та методи управління / Л.О. Міронова, В.Є. Дем'яненко, М.І. Буряк // Вісник ДДФА: Економічні науки. – Дніпропетровськ.: 2012. – № 2(28). – С. 127-133.
25. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за 2018 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/367997-oglyad-osnovnyh-pidsumkiv-roboty-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2018-rik/> (дата звернення 23.04.2019). – Назва з екрана.
26. Оклей І. В. Реформування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення / І. В. Оклей:

тези доп. та наук. повідомл. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 жовт. 2010 р. – Х.: Кросроуд, 2010. – С. 499 – 502.

27. Орловський О. Я. Проблемні питання запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення / О. Я. Орловський // Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф., 7 – 8 жовт. 2011 р. – Х.: Кросроуд, 2011. – С. 458 – 462.

28. Пищуліна О. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії / [О. Пищуліна, О. Коваль, Т. Бурлай] ; Центр Разумкова. - Київ : Заповіт, 2017. - 453 с.

29. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 24 грудня 2015 р. № 911-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 5. – 50 с.

30. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49–51. – 376 с.

31. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/17-2017-п>.

32. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2017-%D0%BF>.

33. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2018-%D0%BF>.

34. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3668-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 12–13. – 82 с.
35. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. №3668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
36. Результати опитування українців про пенсійну реформу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=245&Item. – Назва з екрану.
37. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк, О. В. Петрушка та інш. ; за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. — Тернопіль : ТНСУ, 2013. — 350 с.
38. Розвиток пенсійних систем країн Східної Європи [Електронний ресурс] // Цінні папери України. – 2009. – № 11 (553). – 19 берез. – Режим доступу: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=553&pub=3941.
39. Розмір української пенсії порівняли зі світовими показниками: інфографіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.media/ukrain/291310>.
40. Рудик В. Пріоритетність економічних чинників у реформуванні пенсійної системи України/ В. Рудик // Світ фінансів. - 2016. - № 3. - С. 20-30.
41. Рудик В.К. Використання зарубіжного досвіду в розвитку пенсійного страхування в Україні // Формування ринкових відносин. – 2018. – №2. – с. 180-185.
42. Сазонець, І. Л. Фінансовий механізм пенсійної системи України в умовах трансформації світової економіки : [монографія] / І. Л. Сазонець. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2008. – 396 с.

43. Свенціцкі М., Ткаченко Л., Чапко І. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: Прогноз – 2050. – К.: Аналітично – дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 72с.

44. Сидор І.П. Бюджетне забезпечення соціального захисту населення: теоретичні аспекти та вітчизняна практика / І.П. Сидор // Ефективна економіка – 2015. – № 9. – С. 118-126.

45. Сидорчук А. А. Оцінка збалансованості фінансових ресурсів державного соціального страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_2/076-082.pdf.

46. Сільченко С. Реформування солідарної системи пенсійного страхування в Україні: проблеми правової регламентації / С. Сільченко // Право України. - 2012. - №6. - С. 47-51

47. Слюсарчук О. П. Актуальні проблеми подальшого реформування системи пенсійного забезпечення в Україні / Слюсарчук О. П., Бутурлак Т. О. // Теорія та практика державного управління. -2013. - Вип. 2 (41).

48. Сокоринський Ю.В. Проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення / Ю.В. Сокоринський // [Електронний ресурс] / Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2018. –Випуск 2.Том 3. - С. 31-34. - Режим доступу: http://lj.kherson.ua/2018/pravo02/part_3/9.pdf (дата звернення 07.10.2019). – Назва з екрана.

49. Тесленко Т. Проблеми демографічної ситуації в Україні та Дніпропетровщини з урахуванням перспективи демографічного стану на період до 2050 року // Збірник наукових праць ДЕДУТ. Серія «Економіка і управління». – 2014. – Вип. 28. – С.262 – 269 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2014_28_35 (дата звернення 07.10.2019). – Назва з екрана.

50. Теслюк С.А. Історико-фінансові аспекти формування і розвитку пенсійного забезпечення / С.А. Теслюк // Науковий вісник Херсонського державного університету: Економічні науки. - 2015. - №12. - С. 162-165.

51. Ткаченко Л. Г. Кодифікація пенсійного законодавства: передумови та проблеми / Л. Г. Ткаченко // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : зб. наук. праць. Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) ; за ред. проф. М. І. Іншина, проф. Н. М. Хуторян, доц. В. І. Щербини. - К. : Ніка-Центр, 2013. - С. 634-638.
52. Толуб'як В. Теоретико-організаційні основи реформування пенсійної системи України / В. Толуб'як // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. - 2009. - Вип. 3. - С. 240-248. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_3_31.
53. Філоненко О.А. Механізми державного регулювання пенсійної системи в Україні / О. А. Філоненко // Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління. - 2014. - № 2. - С. 114–119.
54. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. - Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. - 248 с.
55. Хуторян Н. М. Другий етап пенсійної реформи в період незалежності України: проблемні питання / Н. М. Хуторян // Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф., 7-8 жовт. 2011 р. – Х.: Кросроуд, 2011. – С. 432 – 438.

